
Danmarks lønkonkurrenceevne

Erik Haller Pedersen og Johanne Dinesen Riishøj, Økonomisk Afdeling

INDLEDNING OG SAMMENFATNING

I vurderingen af udviklingen i konkurrenceevne fokuseres ofte på vækst i lønomkostninger pr. time eller pr. produceret enhed (enhedslønomkostninger) i Danmark i forhold til udlandet. Målt på denne måde har Danmark tabt konkurrenceevne over en årrække, både fordi de danske timelønninger er steget hurtigere end hos vore konkurrenter, og fordi væksten i produktiviteten herhjemme har været mindre end hos vore konkurrenter.

Den bagvedliggende antagelse i det simple mål for lønkonkurrenceevne er, at vi producerer samme type varer og tjenesteydelser som vore konkurrenter med brug af samme teknologi. Danske virksomheder har imidlertid over lang tid haft en evne til at specialisere sig i produkter, som kan sælges til særligt høje priser på verdensmarkedet. Det afspejler især, at det er lykkedes at skabe nogle gode rammebetingelser for virksomhederne at operere under.

De lande, der på samfundsniveau har haft den stærkeste udvikling i produktivitet og dermed den bedste udvikling i konkurrenceevnen i snæver forstand, har oplevet det største nedadrettede pres på salgspriserne. Det afspejler, at fordelene ved en høj produktivitetsvækst i vid udstrækning er blevet sendt videre til forbrugerne i form af lavere priser på produktet. Det kommer også danske forbrugere og virksomheder til gavn, i den udstrækning det sænker priserne på importerede færdigvarer og halvfabrikata. Resultatet har været en løbende forbedring af det danske bytteforhold.

Indkomstskabelsen i økonomien er et produkt af produktivitet og bytteforhold. Den lavere vækst i produktiviteten herhjemme samt en højere lønstigningstakt end i en del andre lande er således et langt stykke hen ad vejen blevet opvejet af de gode salgspriser på danske varer og tjenesteydelser.

For den enkelte virksomhed og det enkelte produkt er høj produktivitet og dermed en god konkurrenceevne over for udenlandske konkurrenter afgørende. Det er derimod mindre vigtigt, hvordan produktivitsudviklingen er i udenlandske virksomheder for produkter, vi ikke producerer.

Argumentationen her betyder ikke, at lønudviklingen er uden betydning. Der er naturligvis snævre grænser for, hvor høj en pris et produkt kan bære, og dermed hvor store produktionsomkostningerne kan være, uden at det går ud over afsætningen og presser virksomhedernes indtjening. Kravene til de danske virksomheders konkurrenceevne i bred forstand er på det seneste blevet skærpet. Kronens styrke, målt ved hjælp af den effektive kronekurs, er i dag den højeste i 25 år, og gabet mellem væksten i danske og udenlandske lønninger er med de seneste overenskomster øget. Samtidig er bytteforholdet de sidste par år fladet ud. Der er således en betydelig risiko for, at buen bliver spændt for hårdt med den nuværende lønudvikling.

DEN DANSKE KONKURRENCEEVNE

Udenrigshandlen betyder meget for Danmark

Danmarks internationale konkurrenceevne¹ måler danske virksomheders evne til at få afsat produkter og tjenesteydelser på hjemme- og eksportmarkederne i konkurrence med andre landes producenter. Konkurrenceevnen afhænger af faktorer som arbejdsstyrkens kvalitet og innovationsevne, de samfundsøkonomiske rammebetingelser, den førte økonomiske politik m.m. I denne artikel fokuseres mere snævert på lønkonkurrenceevne, dvs. forholdet mellem omkostningsudviklingen hos konkurrenterne og herhjemme, fx målt ved hjælp af de reale effektive valutakurser, som Nationalbanken offentliggør. Den lønmæssige konkurrenceevne er central for sammenhængen mellem efterspørgsel, beskæftigelse og betalingsbalance. Danmark er blevet en stadig mere åben økonomi, jf. tabel 1, og dermed er vores lønkonkurrenceevne vigtig.

Den del af produktionen, som går til eksport, er højest for landbrugsvarer og industriprodukter, mens tjenesteydelser i højere grad sælges på hjemmemarkedet. Nogle er svære at eksportere, som pleje eller frisørydelser, men for en del tjenesteydelser er eksportandelen efterhånden betragtelig.

Udvikling i kronens styrke

Kronens internationale styrke kan måles ved hjælp af den effektive kronekurs, der viser et sammenvejnet udtryk for kronens styrke over for 27 af vore største samhandelspartnere.

¹ En bredere beskrivelse af konkurrenceevnen findes i "Danmark på de globale markeder", Økonomi- og Erhvervsministeriet, *Økonomisk Tema* nr. 5, 2007.

ØKONOMIENS ÅBENHED		Tabel 1	
Andel	1995	2007	
Danmark	71	103	
Sverige	72	95	
Finland	65	86	
Holland	65	82	
Tyskland	47	87	
Frankrig	44	55	
Japan	17	34	
USA	23	30	

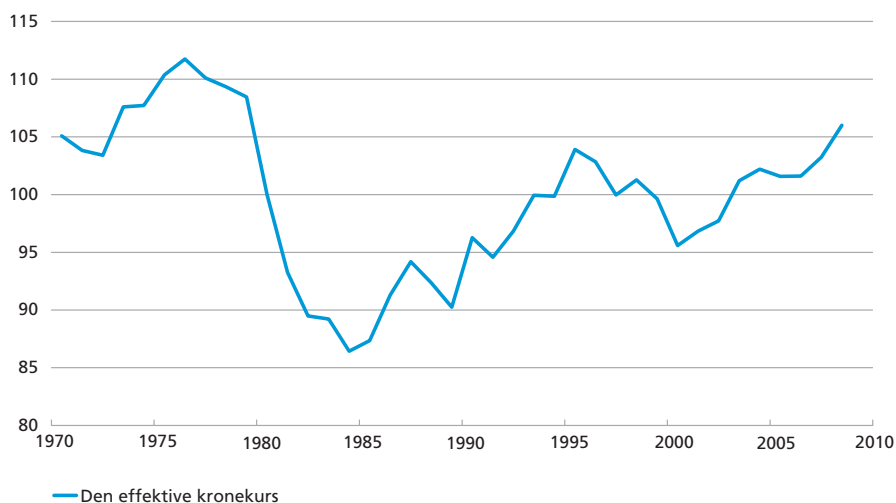
Anm.: Eksport og import af varer og tjenester i løbende priser som andel af BNP i løbende priser.

Kilde: OECD, *Economic Outlook* nr. 82.

Som følge af fastkurspolitikken ligger den danske krone fast over for euroen. Euroområdet står for ca. halvdelen af vores samhandel med udlandet. Over for en række valutaer uden for euroområdet er kronen imidlertid styrket siden 2000, og den effektive kronekurs nåede i begyndelsen af indeværende år sit højeste niveau i over 25 år, jf. figur 1. Det gør isoleret set danske varer og tjenester dyrere på eksportmarkederne og udenlandske varer og tjenester billigere på det danske hjemmemarked. Samtidig presser det på kort sigt virksomhedernes profitmargin.

KRONENS STYRKE Figur 1

1. kvartal 1990 = 100

Anm.: Den effektive kronekurs viser kronens styrke over for 27 af vore største samhandelspartnere. En stigning i indekset angiver en stærkere dansk krone. Sidste observation er 1. kvartal 2008.

Kilde: Danmarks Nationalbank.

Lønudviklingen i Danmark og hos konkurrenterne

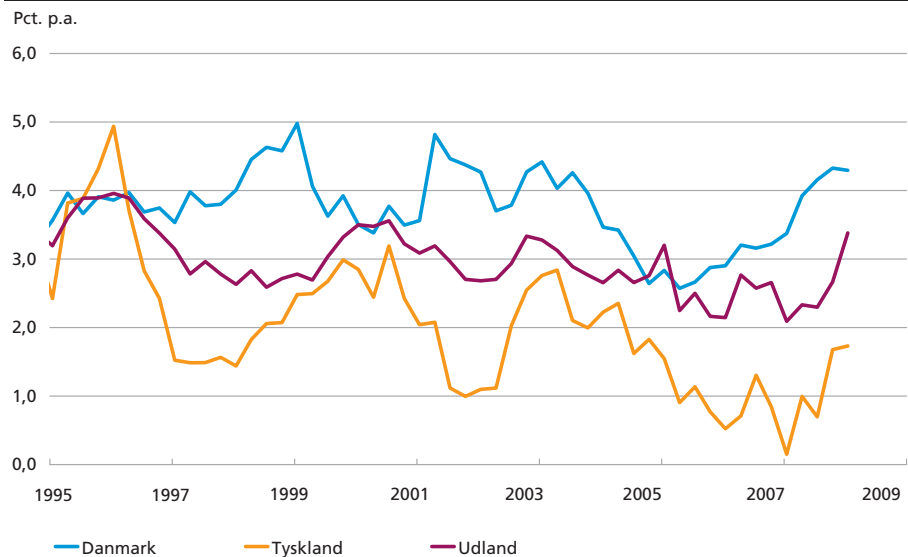
Stigningstakten i løn pr. time i industrien herhjemme har siden midten af 1990'erne næsten uafbrudt ligget over stigningstakten hos vore konkurrenter, jf. figur 2. De seneste par år er de danske lønninger accelereret. Med den lønstigningstakt, der er aftalt i de gældende overenskomster, er der ikke udsigt til væsentlig indsnævring de kommende år.

Udviklingen i den danske lønkonkurrenceevne kan måles ved at betragte forholdet mellem udenlandsk løn pr. time og dansk løn pr. time omregnet til samme valuta ved hjælp af den effektive kronkurs. Et sådant indeks over relativ timeløn er faldet gennem de sidste mange år, jf. figur 3. Danmark har således tabt markedsandele og lønkonkurrenceevne. Sammenhængen mellem de to størrelser er tydelig i 1970'erne og 1980'erne, mens der de sidste 15 år har været en fælles nedadgående tendens.

Tab af markedsandele skyldes ikke bare det danske omkostningsniveau, men også at store mellemindkomstlande som fx Kina og Indien i perioden i stigende grad er blevet integreret i verdensøkonomien. Det gør, at de "gamle" industrilandene automatisk må nøjes med en mindre del af kagen på eksportmarkederne.

LØNSTIGNINGSTAKT

Figur 2

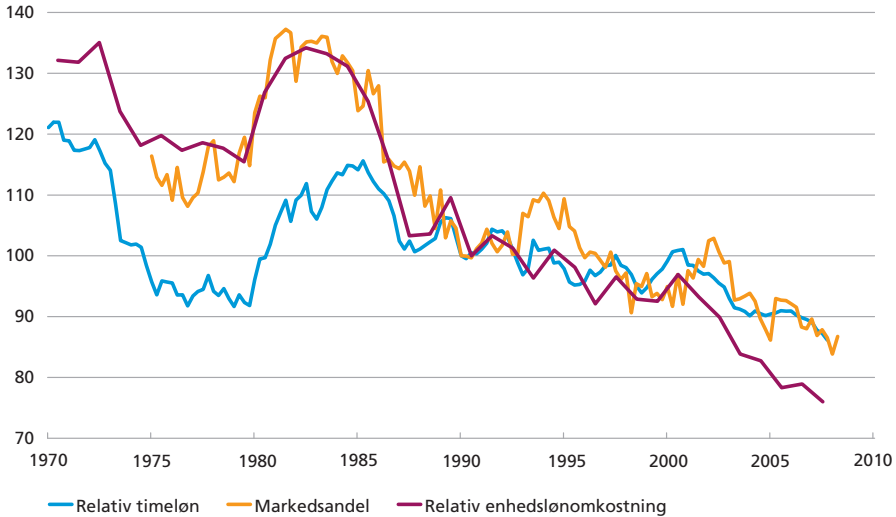
Anm.: Timeløn for industriarbejdere. "Udland" omfatter de 25 lande, der indgår i Nationalbankens reale effektive valutakurser. 1. kvartal 2008 er delvist skønnet.

Kilde: Dansk Arbejdsgiverforening og OECD.

KONKURRENCEEVNE OG MARKEDSANDEL

Figur 3

1. kvartal 1990 = 100

Anm.: "Relativ timeløn" og "relativ enhedslønoms-kostning" viser udenlandsk indeks i forhold til dansk indeks. Den viste markedsandel er udregnet ud fra mængder. Det er den relevante opgørelse, når fokus er på produktion og beskæftigelse, mens markedsandele i løbende priser er relevant for saldoen på betalingsbalancen. Markedsandelen er beregnet for industrivarer. Det ændrer ikke afgørende billedet siden 1990 at inddrage tjenesteydelser, mens tab af markedsandele i 1980'erne bliver mindre markant.

Kilde: Danmarks Statistik og OECD.

Udvikling i produktivitet og enhedslønoms-kostninger

Udviklingen i løn og produktivitet herhjemme i forhold til udlandet kan sammenfattes i de relative lønoms-kostninger pr. stk. i samme valuta, dvs. de relative enhedslønoms-kostninger (unit labour cost), jf. boks 1. Konkurrenceevnen, målt ved hjælp af de relative enhedslønoms-kostninger, er de senere år faldet stærkere, end når der anvendes relativ timeløn, jf. figur 3. Det skyldes en forholdsvis svag dansk produktivetsudvikling.¹

For konkurrenceevnen på det enkelte produkt er produktivitet vigtig, men man skal være påpasselig med at sætte lighedstegn mellem produktivitet på samfundsniveau og konkurrenceevne. Det skyldes to forhold. For det første er produktsammensætningen forskellig fra land til land. For det andet er der en negativ sammenhæng mellem produktivetsvækst og udvikling i virksomhedernes salgspriser, jf. nedenfor.

Produktsammensætning

Går man ned på sektorniveau, viser der sig meget store forskelle i produktivetsvæksten på tværs af sektorer, jf. tabel 2. Sektorer, der for-

¹ Jf. Per Flink Iversen og Johanne Dinesen Riishøj, Produktivetsudviklingen i Danmark, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 4. kvartal 2007.

Enhedslønomkostningerne, unit labour costs (ulc), angiver lønomkostninger pr. produceret enhed i fx industrien. Det svarer til forholdet mellem timeløn og produktivitet, jf. følgende omskrivning:

$$\begin{aligned} \text{ulc} &= \frac{\text{Lønsum}}{\text{BVT}_{\text{faste priser}}} \\ &= \frac{\text{Timeløn} \cdot \text{timer}}{\text{BVT}_{\text{faste priser}}} \\ &= \frac{\text{Timeløn}}{\left(\frac{\text{BVT}_{\text{faste priser}}}{\text{timer}} \right)} \\ &= \frac{\text{Timeløn}}{\text{produktivitet}} \end{aligned}$$

hvor BVT står for bruttoværditilvækst.

Voksene lønomkostninger pr. time får isoleret set ulc til at stige, mens omvendt en stigning i produktiviteten får ulc til at falde. Det afgørende ved vurdering af udviklingen i konkurrenceevnen er, hvorvidt dansk ulc vokser hurtigere end ulc hos vore konkurrenter. For at kunne sammenligne må der omregnes til samme valuta ved anvendelse af en effektiv kronekurs:

$$\text{Relativ ulc} = \frac{\text{ulc i udlandet}}{\text{ulc i Danmark} \cdot \text{Effektiv kronekurs}}$$

Udviklingen i konkurrencesituationen målt ved hjælp af relativ ulc afhænger således både af kronens styrke, af relativ løn og af relativ produktivitet mellem Danmark og udlandet. Et fald i relativ ulc betyder en forværring af konkurrenceevnen.

trinsvis producerer tjenesteydelser, har typisk lavere vækst i produktivitet end gennemsnittet for økonomien, mens et område som elektronik har højere. Dette mønster genfindes i alle lande.

Det er vigtigt at understrege, at tallene (EU-KLEMS) nu og da revideres ganske kraftigt fra én offentliggørelse til den næste, samt at usikkerheden bliver ekstra stor, når man går ned på undersektorer.

Danmark har en stor del af sin produktion inden for områder med lav vækst i produktivitet (fx tjenesteydelser), men er dårligere repræsenteret inden for områder med meget høj produktivitsvækst (fx elektronik). Det har tendens til at give Danmark en dårligere udvikling i den samlede produktivitet på samfundsniveau end lande, som i højere grad producerer inden for områder med høj produktivitsvækst. Samme produktion med mindre forbrug af input er entydigt en fordel i konkurrencen, hvis det er samme vare eller tjenesteydelse, der produceres. Det er

PRODUKTIONSSTRUKTUR OG PRODUKTIVITET 1995-2005						Tabel 2
	Danmark	Euro-området	Tyskland	Sverige	Finland	USA
<i>Elektronik inkl. tele</i>						
Andel af BVT, pct.	5,7	6,1	7,7	6,7	12,2	7,5
Produktivitet, pct. p.a.	5,5	6,2	6,0	17,0	14,7	12,6
<i>Fremstilling ekskl. elektronik</i>						
Andel af BVT, pct.	17,8	23,9	27,2	24,7	24,9	19,9
Produktivitet, pct. p.a.	1,6	2,0	2,4	3,9	2,8	4,1
<i>Service ekskl. tele</i>						
Andel af BVT, pct.	57,5	54,8	54,7	55,4	46,9	57,2
Produktivitet, pct. p.a.	1,2	0,7	0,4	2,6	1,0	2,7
<i>Landbrug mv.</i>						
Andel af BVT, pct.	2,0	2,2	1,2	1,6	4,2	2,8
Produktivitet, pct. p.a.	3,4	3,0	4,4	4,1	4,5	3,5
<i>Råstofudvinding</i>						
Andel af BVT, pct.	5,8	0,6	0,3	0,7	0,4	2,3
Produktivitet, pct. p.a.	9,5	1,7	-0,2	0,8	-1,1	-1,3
<i>Markedsmæssig del af økonomien</i>						
Andel af BVT, pct.	100	100	100	100	100	100
Produktivitet, pct. p.a.	1,6	1,4	1,6	3,7	3,3	3,0

Anm.: "Andel af BVT" angiver andel af værditilvæksten i de markedsmæssige dele af økonomien i 2005. Andelenes summerer ikke til 100, da sektorer, som er stærkt hjemmemarkedsorienterede, er udeladt. Det gælder bl.a. bygge- og anlægssektoren. "Produktivitet" angiver den årlige vækst i produktiviteten i perioden 1995-2005. "Service" omfatter de tjenesteydelsesproducerende dele af den markedsmæssige del af økonomien, fx finansiering, handel, transport, hotel og restaurant m.m. Landbrug mv. omfatter landbrug, gartneri, skovbrug og fiskeri.

Kilde: EU-KLEMS database, marts 2008.

derimod mindre afgørende, hvor stærke udenlandske producenter er inden for produkter som fx mobiltelefoner, som vi ikke producerer.

En standardberegning viser, at hvis den danske produktionsstruktur havde været lig Finlands, ville den gennemsnitlige vækst i den danske produktivitet have været 0,1 pct. p.a. højere i perioden 1995-2005. Forskelle i sektorsammensætning kan således langt fra forklare hele forskellen i produktivitetsvækst mellem Danmark og udlandet.

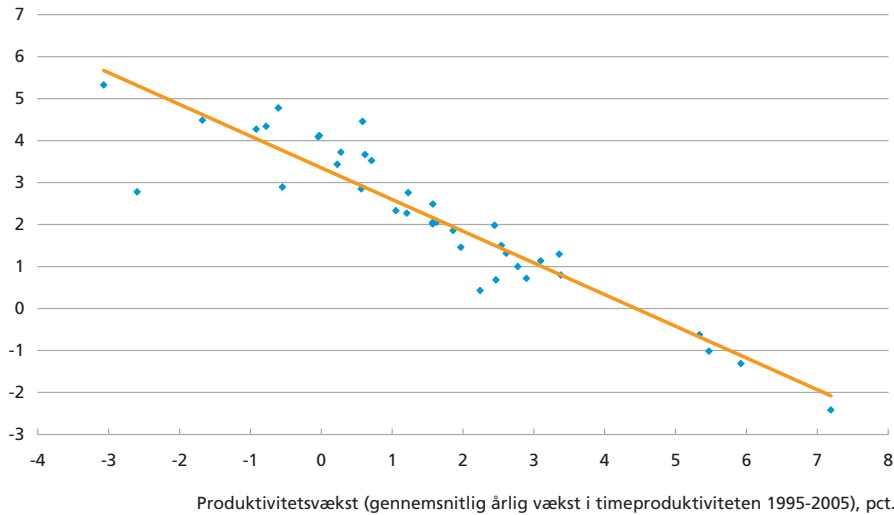
Produktivitet og konjunktur

Produktivitetens udviklingen i et land afhænger af mange faktorer. En medvirkende årsag til den lavere danske produktivitetsvækst end i udlandet under ét siden midten af 1990'erne kan være, at den stærke vækst i beskæftigelsen herhjemme kombineret med udbredt mangel på arbejdskraft de senere år har bragt medarbejdere ind i virksomhederne, som i alt fald i en periode har en produktivitet under gennemsnittet. Euroområdet har dog også haft en lav vækst i produktiviteten uden at have oplevet den samme stærke vækst i beskæftigelsen. For så vidt angår Sverige og Finland, hvor produktivitetsvæksten har været særligt høj det seneste årti, gælder det, at begge lande i midten af 1990'erne kom

VÆKST I PRODUKTIVITET OG FÆRDIGVAREPRIS PÅ SEKTORER

Figur 4

Pris (gennemsnitlig årlig vækst i BVT-deflator 1995-2005), pct.

Anm.: Figuren viser vækst i færdigvarepris og produktivitet på sektorniveau i Danmark.

Kilde: EU-KLEMS.

ud af en dyb økonomisk krise. Udgangspunktet for produktionen var således ekstraordinært lav.

Over tid er der et globalt udskilningsforløb, hvor de virksomheder, der kan producere en vare eller tjenesteydelse billigt, vil udkonkurrere virksomheder med højere omkostninger inden for samme produkt. Der sker således en geografisk opsplitting af produktionen. Det er en konsekvens af globaliseringen¹.

Produktivtetsvækst og svagere prisstigninger

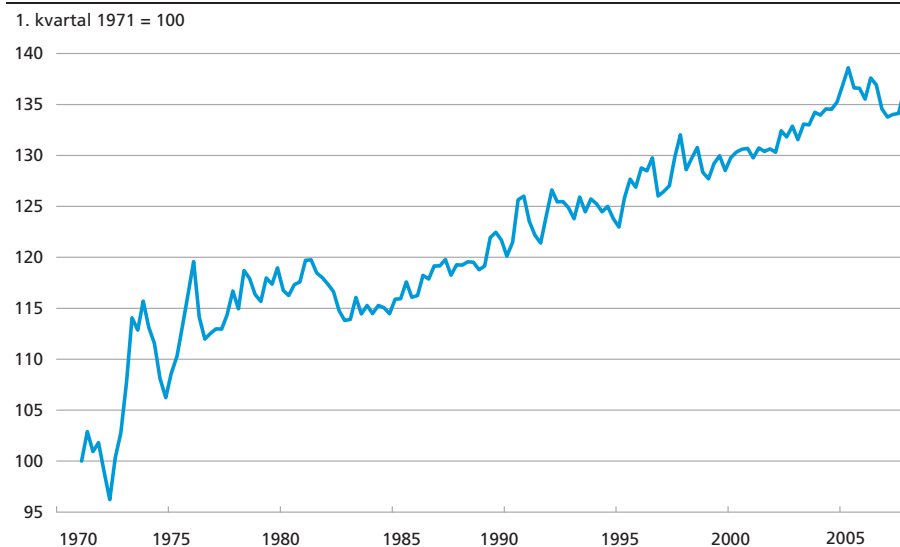
En høj vækst i produktiviteten er en fordel for et land, hvis aflønningen af input i produktionen, det være sig arbejdskraft eller kapital, bliver større. Det er langt fra altid tilfældet, idet gevinsten ved en højere produktivitet på et konkurrencepræget marked i vid udstrækning bliver sendt videre til forbrugerne i form af lavere priser. Det presser indtjeningen i virksomhederne. På områder med en generelt lavere produktivtetsvækst er der derimod et mindre nedadrettet pres på salgspriserne, jf. figur 4. Figuren viser sammenhængen for Danmark, men det er en international tendens.

Danske virksomheder har været gode til at specialisere sig i produkter, som kan sælges til højere priser på verdensmarkedet. Gode salgspriser

¹ Jf. Erik Haller Pedersen, Globalisering og dansk økonomi, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 1. kvartal 2007.

BYTTEFORHOLD EKSKL. ENERGI

Figur 5

Anm.: "Bytteforhold" viser udvikling i eksportpriser ekskl. energi i forhold til importpriser ekskl. energi ifølge nationalregnskabet.

Kilde: Danmarks Statistik.

på danske produkter og stigende priser på de varer og tjenesteydelser, vi må importere, viser sig konkret ved, at Danmark har haft et stigende bytteforhold over tid, jf. figur 5. Lande, som i stor stil producerer fx elektronik, står derimod over for faldende priser – noget danske forbrugere og virksomheder nyder godt af.

Stigningen i bytteforholdet over de seneste ti år har givet en ekstra årlig vækst i markedsmæssig BNP på 0,7 pct. Over samme periode har den årlige produktivitetsvækst i Danmark ligget 0,9 pct. under gennemsnittet hos en række af vore største konkurrenter. Forbedringen af bytteforholdet har således stort set opvejet den svagere produktivitetsudvikling.

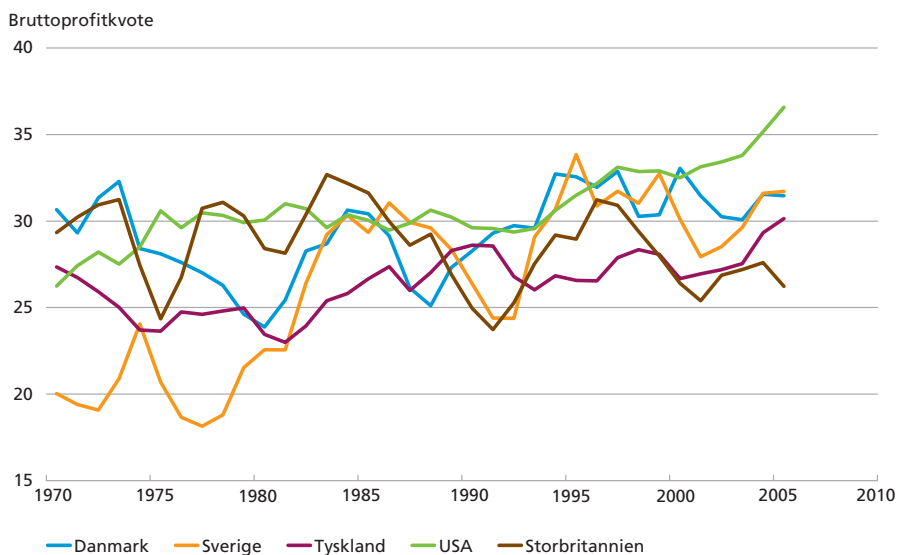
Priser, omkostninger og virksomhedernes indtjening

Pris- og omkostningsudviklingen er afgørende for en virksomheds resultat. En god omkostningsudvikling i form af lavere enhedslønomsomkostninger giver ikke automatisk et større overskud, hvis salgsprisen på det producerede produkt samtidig er faldet.

Danske virksomheder har haft pæn indtjening over de sidste ti år uden det store pres på profitkvoten, jf. figur 6, og med stigende beskæftigelse. Danske virksomheder har inden for deres respektive nicher i det store og hele klaret sig godt, og danske lønmodtagere og virksomheder har vundet på udenlandske virksomheders produktivitetsvækst i form af lavere priser på en lang række færdigvarer og halvfabrikata. Man kan

OVERSKUD I VIRKSOMHEDERNE

Figur 6

Anm.: Restindkomst i procent af BVT i den markedsmæssige del af økonomien.
Kilde: EU-KLEMS.

således ikke automatisk sætte lighedstegn mellem en svagere produktivtetsudvikling og en dårligere konkurrenceevne. De relative enhedsløn-omkostninger for økonomien som helhed tenderer at overvurdere forværringen af den danske konkurrenceevne. Udover løn- og produktivtetsudviklingen er det relevant at inddrage beskæftigelsen samt saldoen på de offentlige finanser og betalingsbalancen ved en vurdering af konkurrenceevnen på samfundsniveau.

ER KONKURRENCEEVNE GOD NOK?

Ofte sammenholdes konkurrenceevne og betalingsbalance. Konkurrenceevnen er god, når der kan opnås ligevægt på betalingsbalancen samtidig med fuld beskæftigelse. Ligevægten på betalingsbalancen giver en indikation af, om den fulde beskæftigelse er holdbar. Når de danske tab af markedsandele ikke i højere grad har presset saldoen på betalingsbalancens løbende poster, skyldes det bl.a., at markedsvæksten på vore eksportmarkeder har været høj, at værdien af olie- og gasproduktionen i Nordsøen er steget stærkt, samt at handelsflåden er udvidet væsentligt. De to sidste forhold har i særlig grad forbedret saldoen med en beskedne indsats af indenlandske produktionsressurser.

Siden det seneste opsving tog sin begyndelse i 2003, er betalingsbalancen forværret markant. Det skyldes ikke blot, at betalingsbalancen er

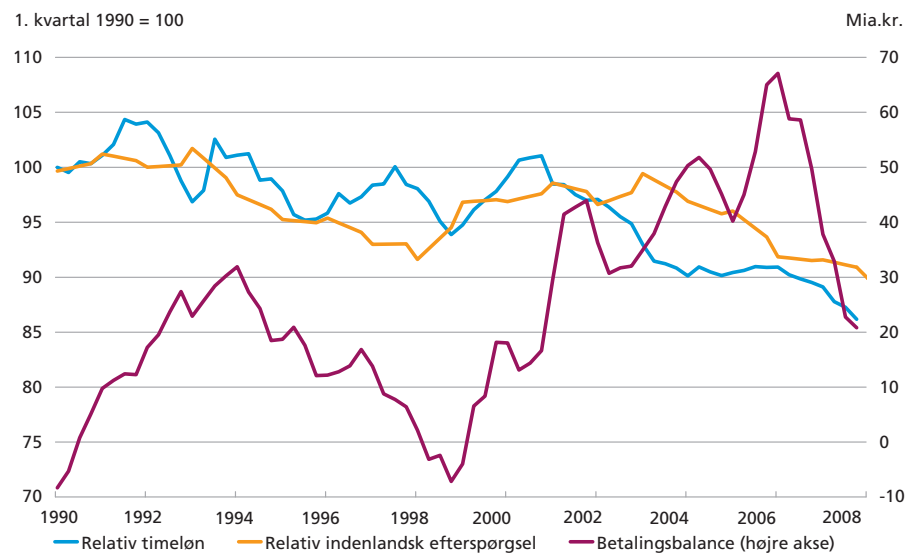
følsom over for udviklingen i konkurrenceevnen, men den er også påvirket af forholdet mellem indenlandsk efterspørgsel i Danmark og udlandet. Er efterspørgslen herhjemme svag og udlandets stærk, giver det sig udslag i en forbedring af betalingsbalancen. Det skete bl.a. i forbindelse med den afdæmpning af dansk økonomi, der fulgte i kølvandet på den finanspolitiske stramning i 1998 (pinsepakken). Omvendt har den stærke indenlandske konjunktur siden 2003 samtidig med forværringen af lønkonkurrenceevnen medført et betydeligt fald i overskuddet på betalingsbalancen, jf. figur 7.

En god konkurrenceevne kræver ud over balance over for udlandet, at finanspolitikken er holdbar ved fuld beskæftigelse. Dvs. at den private produktion er stor nok til at sikre fuld beskæftigelse, uden at det kræver kunstigt åndedræt via den økonomiske politik.

Det er ikke muligt fyldestgørende at beskrive konkurrencesituationen med et enkelt tal. Konkurrenceevnen afhænger af mange ting, som hver især kan mindske eller skærpe kravet til den lønmæssige konkurrenceevne. Lønkonkurrenceevnen er imidlertid stadig en vigtig indikator, da der er snævre grænser for, hvor høj en pris et produkt kan bære, ligesom den er af betydning for hastigheden af udflytning af specielt industriproduktionen til lavtlønslande.

RELATIV INDENLANDSK EFTERSPØRGSEL, KONKURRENCEEVNE OG UDENRIGSHANDEL

Figur 7

Anm.: "Relativ indenlandsk efterspørgsel" viser indenlandsk efterspørgsel i udlandet i forhold til indenlandsk efterspørgsel herhjemme. Et fald i relativ timeløn betyder en svækket dansk konkurrenceevne. "Betalingsbalance" er opgjort som den løbende sum af overskuddet de sidste 12 måneder.

Kilde: Danmarks Statistik og OECD.

Den seneste lønudvikling øger kravene til danske virksomheders konkurrenceevne i bred forstand. Bytteforholdet har de sidste par år ligget fladt, men det er endnu for tidligt at sige, om der er tale om en midlertidig eller en mere permanent udvikling. Et uændret bytteforhold, og svag produktivitetsvækst samtidig med relativt høje lønstigninger er en farlig cocktail, særligt for en meget åben økonomi som den danske.